

Przyczynek do międzywojennej dyskusji o treści i formie w sztuce

Publikowany na trzech poprzednich stronach tekst to najprawdopodobniej niedrukowany wcześniej szkic artykułu napisany zapewne w 1933 lub 1934 roku przez młodych studentów filozofii na Uniwersytecie Warszawskim (Tadeusz Kroński zdał egzamin magisterski w 1934 roku, a Bolesław Miciński w dwa lata później – w 1936). Jak wspominał Czesław Miłosz, byli wówczas oni blisko ze sobą zaprzyjaźnieni: „razem oddawali się orgiom przedrzeźniania i robienia min, czyli bezustannego teatru, u Micińskiego z dodatkiem wcielania się w postacie mówiące po rosyjsku”, a także „popijali nieraz ze Zbigniewem Uniłowskim”¹. Wydaje się, że pewnych elementów młodzieńczej zgrwy można także doszukać się w opublikowanych powyżej notatkach.

Maszynopis tekstu zachował się w zbiorach Muzeum Józefa Czechowicza – filii Muzeum Literackiego w Lublinie (Oddział Muzeum Lubelskiego), w katalogu został on zatytułowany *Wypowiedź o treści i formie*. Składa się z dwu zapisanych jednostronnie kart. Na drugiej z nich umieszczone zostały nazwiska obu autorów podpisanych jako „Bolesław Miciński” oraz „T.J. Kroński”. Maszynopis ten znajduje się w materiałach zakupionych w latach 60. od Wacława i Ireny Mrozowskich i pochodzi najprawdopodobniej ze spuścizny po Józefie Czechowiczu wyniesionej przez Mrozowskiego z ostatniego warszawskiego mieszkania poety przy ulicy Narbutta już po jego tragicznej śmierci we wrześniu 1939 roku.

Stanowił on zapewne część archiwum wydawanego w latach 1934–1936 przez Związek Nauczycielstwa Polskiego „Miesięcznika Literatury i Sztuki”, którego redaktorem naczelnym był autor *Kamienia*. Obydwaj autorzy podpisani pod przytoczonym tekstem publikowali w tym piśmie², ponadto z łatwością można dostrzec pewne zbieżności tekstu z opublikowanym w 1934 roku na łamach „Miesięcznika Literatury i Sztuki” artykułem Bolesława Micińskiego *Niektóre zagadnienia estetyki formalistycznej* (a zwłaszcza jego fragmentem opatrzonym podtytułem *Treść jako element formy*). Warto przy okazji zauważyć, że problem relacji treści i formy w sztuce był tematem, który w tym czasie szczególnie nurtował Czechowicza. 27 stycznia 1933 roku na „zebraniu dyskusyjnym”

¹ Cz. Miłosz, *Miciński i prawica*, „Gazeta o Książkach”, 1995 nr 11.

² Miciński opublikował na łamach „Miesięcznika Literatury i Sztuki” artykuły: *Tragedia „estetyki artystów”* (1934/35, nr 1), *Niektóre zagadnienia estetyki formalistycznej* (1934/1935, nr 3) oraz *W sprawie stylu romanetycznego* (1934/1935, nr 7); Kroński zaś szkic *O tendencyjnym utworze literackim* (1935/1936, nr 5).

Związku Literatów w Lublinie wygłosił on referat pod tytułem *Treść i forma w poezji*³, a 4 marca tego samego roku miał w Warszawie odczyt o poezji współczesnej, którego spore fragmenty poświęcone były temu zagadnieniu⁴.

Józef Czechowicz i Miciński poznali się bliżej po przeprowadzce tego pierwszego do Warszawy jesienią 1933 roku, kiedy to podjął on pracę w dziale wydawnictw centrali Związku Nauczycielstwa Polskiego. To zapewne między innymi autora *Portretu Kanta* (a być może i Tadeusza Krońskiego) miał Czechowicz na myśli, pisząc 16 grudnia 1933 roku w liście do Józefa Nikodema Kłosowskiego: „ostatnio wlażłem w grono filozofów”⁵. Z kolei w liście do Kazimierza Andrzeja Jaworskiego z lutego 1934 roku polecał obydwu jako potencjalnych współpracowników chełmskiej „Kamień” – Krońskiego jako autora tekstów z zakresu teorii estetyki, a Micińskiego jako teatrologa i teoretyka literatury⁶. Z Micińskim miał ponadto okazję zbliżyć się przy okazji współpracy z „Zetem” Jerzego Brauna – nieformalne spotkania redakcji pisma miały się odbywać między innymi w mieszkaniu autora *Podróży do piekieł*⁷. O tym, że lubelski poeta był tam częstym gościem, wspominał Włodzimierz Stępniewski w rozmowie z Józefem Ziębą⁸. Ciekawym świadectwem bliskich relacji pomiędzy obydwo ma twórcami są także wykonane przez Czechowicza fotografie Micińskiego.

Tekst ten stanowi rodzaj szkicu (zabawy?) związanego z często wówczas dyskutowanym zagadnieniem wzajemnej relacji treści i formy w sztuce. Ważny kontekst dla postulatów Micińskiego i Krońskiego stanowią oczywiście Stanisław Ignacy Witkiewicz i jego *Teoria Czystej Formy* oraz polemika z tą koncepcją zawarta w wydanej w 1929 roku *Walce o treść* Karola Irzykowskiego. Maszynopis ma wiele miejsc wspólnych z publikowanymi w tym czasie artykułami obydwu autorów – przede wszystkim ze wspomnianym już szkicem Micińskiego z „Miesięcznika Literatury i Sztuki”, a także z jego tekstem *Treść i forma* z 16. numeru „Wiadomości Literackich” z 1934 roku. Jak można przeczytać w autorskim przypisie – ten ostatni artykuł inspirowany był napisaną przez Krońskiego recenzją

³ W Muzeum Józefa Czechowicza w Lublinie zachował się rękopis poety, który Tadeusz Kłak uznał za tekst tego wystąpienia i pod takim tytułem opublikował w 1969 roku na łamach „Poezji” (zob. J. Czechowicz, *Treść i forma w poezji* [w:] idem, *Pisma zebrane*, t. 5, *Szkice literackie*, oprac. T. Kłak, Lublin 2011, s. 29–33). Ciekawe, że w tekście tym Czechowicz opisując analizę dzieła literackiego, posługuje się kategoriami wprowadzonymi przez Romana Ingardena – pisze między innymi o warstwie głosowo-dźwiękowej, znaczeniowej, przedstawionych przedmiotowościach, identyfikacji przedstawień z analogicznymi procesami u czytelnika, wreszcie o jakościach metafizycznych. Świadczyć to może albo o bardzo uważnym śledzeniu przez Czechowicza ówczesnych dyskusji estetycznych i teoretycznoliterackich, albo o tym, że zachowany rękopis powstał jednak nieco później niż w styczniu 1933 roku.

⁴ Zob. J. Czechowicz, *[Odczyt o poezji współczesnej]* [w:] idem, *Pisma zebrane*, t. 5, *Szkice literackie*, op. cit., s. 34–50.

⁵ J. Czechowicz, *Pisma zebrane*, t. 8, *Listy*, oprac. T. Kłak, Lublin 2011, s. 287.

⁶ Ibidem, s. 308.

⁷ J. Braun, *Moja współpraca z Czechowiczem* [w:] *Spotkania z Czechowiczem. Wspomnienia i szkice*, zebrat i oprac. S. Pollak, Lublin 1971, s. 315.

⁸ J. Zięba, *Rozmowy o Józefie Czechowiczu*, Lublin, 2006 s. 23–32. O Czechowiczu jako jednym z bliskich znajomych Micińskiego wspominała także Aniela Micińska w liście do Jerzego Stempowskiego oraz Konstanty Régaméy – zob. B. Miciński, J. Stempowski, *Listy*, oprac. A. Micińska, J. Klejnocki, A.S. Kowalczyk, wprowadzenie H. Micińska-Kenarowa i K. Régaméy, Warszawa 1995. Zob. także: H. Micińska-Kenarowa, *Długi wdzięczności*, słowo wstępne Cz. Miłosz, Warszawa 2003.

rozprawy Romana Ingardena *Das literarische Kunstwerk*, która ukazała się w „Przeglądzie Filozoficznym” w 1933 roku.

Podobieństwa te są dość charakterystyczne i pozwalają na przypuszczenie, że maszynopis ten stanowi wstępny zapis idei i myśli zawartych w tych artykułach. Jednocześnie zwraca uwagę lżejszy ton widoczny w podawanych przykładach mających odpowiadać na potencjalne „zarzuty” wobec propozycji Micińskiego i Krońskiego. O tym, jak mogłyby one wyglądać, dowiedzieć się można ze wspomnianego już szkicu Micińskiego *Niektóre zagadnienia estetyki formalistycznej*:

„Jeśli wam istotnie chodzi – powie zwolennik treściowej postawy – wyłącznie o formę, to jest o sumę stosunków, zachodzących między elementami związanymi w pewną całość, to dla czegoż malujecie zawsze mniej lub więcej zniekształcone postaci ludzkie, domy czy konie, a więc układy posiadające swoje określone znaczenie? Powinniście raczej dla zachowania konsekwencji malować barwne koła lub prostokąty i ograniczyć się wyłącznie do bezprzedmiotowego malarstwa abstrakcyjnego, które wtedy dopiero będzie wolne od pogardzanych przez was czynników treściowych”⁹.

Ów „zarzut” może stanowić rodzaj zabiegu retorycznego, upraszczającego poglądy przeciwników, sprowadzającego je do dość oczywistych stwierdzeń. Wydaje się, że jednym z owych „zwolenników treściowej postawy” mógł być na przykład Leon Chwistek, który przy okazji polemiki z Witkacym na temat swojej koncepcji wielości rzeczywistości w sztuce pisał:

CAŁY TEKST JEST DOSTĘPNY W WYDANIU PAPIEROWYM „TEKSTUALIÓW”
I W PRENUMERACIE INTERNETOWEJ CZASOPISMA.

⁹ B. Miciński, *Niektóre zagadnienia estetyki formalistycznej* [w:] idem, *Pisma zebrane*, t. II, *Treść i forma*, op. cit., s. 31.